

SELİMİYE CAMİİ MİHRAP DUVAR PANOLARI¹

*Nergis ÇANAK**

Özet

Edirne'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun simgesi olan Selimiye Camii her anlamda ilklere imza atan bir mimari yapı olmasının ötesinde, süslemecilik yönünden de en parlak ve en güzel örneklerin yer aldığı bir örnektir. Selimiye Camii; çinilerinden kalemişlerine, mermer işçiliklerinden mukarnas başlıklarına kadar Türk süsleme unsurlarının en güzel örnekleri yer almaktadır. Çinileri İznik'in en parlak döneminin ürünü olup; 1572 Tarihli bir fermanla buradan sipariş edilmiştir.

Yapının çini süslemelerinin, Osmanlı ve dünya sanatında ayrı bir yeri bulunmaktadır. XVI. yüzyıl çiniciliğinin en güzel örnekleri olan bu çiniler, sır altı tekniğinde olup İznik'teki atölyelerde yapılmıştır. Mihrap duvarı, mimber köşk duvarı, Hünkar Mahvili duvarları, kadınlar mahvili, kemer köşelikleri, kible yönündeki pencere alınlıkları çinilerle bezenmiştir. Mihrap duvarındaki iki yanda kullanılan büyük çini panolarda kırmızı, mavi çiçek ve yaprak süslemeler, pencere üstlerinde lacivert üzerine beyaz, sülüs elhem suresi yazılı kartuşlar, en üste ise geniş bir ayet bordürü vardır. Hünkar mahvili çinileri kadar nitelikli olmasalar da, düzenleme ve anıtsallık yönünden daha sanatsal bir yapıya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Selimiye Camii, Çini, Mihrap, Pano*

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Trakya Üniversitesi- Şehit Ressam Hasan Rıza G.S.M.Y.O.

1. GİRİŞ

Kayseri'nin, Ağırnas ilçesinde doğduğu bilinen Sinan'ın kesin doğum tarihi bilinmemekle birlikte, yüz yaşına kadar yaşadığı söylencesi vardır. 1521'de yeniçeri olarak seferlere katılmaya başladığı ve acemioğlanlık dönemi göz önüne alındığında, yüzyıl dönümünde doğmuş, onbeş yaşlarında devşirilmiş ve öldüğü tarihte (1588) doksan yaşını bulmuş, bekli de geçmiş olduğu söylenebilir. Mimarbaşı olduğunda kırk yaşlarında olmalıdır. Sinan'ı mimarbaşılığa götüren yol, marangozluktan başlayan, acemioğlanları yayabasılığından geçen bir yoldur. Bir tasarımcı olarak yetişmesinde de İran ve Irak'tan Dalmaçya ve Orta Avrupa'ya kadar sayısız ülkeyi gezmesi etkili olmuş olmalıdır. Batı İran'da ve Irak'ta Selçuk ve Moğol, Avrupa'da ortaçağ, Rönesans eserlerini, Anadolu'da Antik yapıları, Bizans, Ermeni, Selçuk mimarilerini, kuşkusuz anlayan bir gözle görmüş ve belki de incelemiştir. Mimarbaşılardan bir saray örgütü olan Hassa Mimarları Ocağı, Sinan'ın döneminde olağanüstü bir yapı etkinliği süreci içinde etkili bir kurum haline gelmiştir.²

Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521'de Belgrad, 1522'de Rodos seferlerine katıldı, subaylığa yükseldi. 1526'da Mohaç seferinden sonra zemberekçibaşı (başteknisyen) oldu. Katıldığı son seferden sırasında Van Gölü'nün üstünden geçecek üç geminin yapımını başarıyla tamamlaması üzerine kendisine haseki unvanı verildi. Mimar Acem Ali'nin ölümü üzerine sermimaran-ı hassa (saray baş mimarı) oldu. Ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu çağda yaşayan Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat olmak üzere üç padişah döneminde mimarbaşılık yapmış, İmparatorluğun gücünü simgeleyen mimarlık şaheserlerinin tasarlanıp uygulanmasında birinci derecede rol oynamıştır. Eserlerinde harikulade bir güzellik ve çeşitlilik vardır. Mühendislik tekniğindeki derin bilgisi, yüksek sanat anlayışı ve zevki, hem yeni biçimler, hem de kendinden önce gelenlerin bilmedikleri teknik formüller bulmak imkanını ona vermiştir.³

² Kuban, D. (2005). "Mimar Sinan ve Çağı", *Ağırnaslı Sinan*, Kayseri: Ağırnas Belediyesi Yayınları, s.71-73.

³ Arseven, C. E. (1973). *Türk Sanatı*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 157-160.

Mimar Sinan'ın gücünü ve büyüklüğünü anlatan ve büyük bir çizgi ahengi içinde yapılmış 107 camii, 52 mescit, 45 türbe, 74 medrese, 6 ilkokul ve 8 darülkurra, 6 manastır, 22 imaret, 3 darüşşifa, 7 su yolu kemeri, 9 köprü, 31 kervansaray, 38 saray ve 5 köşk, 7 ambar ve mahzen, 56 hamam ve daha sayılamayan birçok eserle birlikte toplamda 477'yi aşkın yapı gerçekleştirmiştir.⁴

2. Selimiye Camii'nin Mihrap Duvar Panoları

Yalnızca klasik Osmanlı ya da Türk-İslam mimarlığının değil, dünya mimarlığının da şaheserlerinden birisi olan Edirne'deki Selimiye Camii, kitabesine göre 1569-1575 yılları arasında inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın övünç kaynağı olan bu eserine "ustalık döneminin eseri" demektedir.⁵

Selimiye Camii, Edirne kent dokusu içinde en etkin öge olma özelliğini, Mimar Sinan'ın ketsel biçimlenişe çağları içerecek şekilde damgasını vurma başarısından almıştır. İstanbul yerine Edirne'de inşa edilmesinin gerçek nedeni ve tek başına bir kentin silüetini taçlandırması amaçlanan cami için en uygun yerin Edirne olmasıdır. Edirne'de eski şehir surları dışında kalan alanın böylesine önemli bir camide her yönden algılanmayı sağlayacağı hesaplanarak, uygun görülmüştür. Selimiye'nin kurulduğu bu düzlük, gerçekten de kente ve hatta Edirne'ye ulaşmadan önceki alanlara bile egemen konumuyla, eski başkente yeni bir taç yapı, yeni bir yüz kazandırmaya elverişliydi.⁶

Sanat tarihinde çok yaşayıp az eser veya az yaşayıp çok eser veren sanatkarlar vardır. Sinan hem çok yaşamış, hem de çok eser vermiştir. Mimari değer olarak gösterdiği olgunluk ise her türlü ölçünün ve değerlendirmenin üstündedir. Kendisinin de ustalık eserim diye övündüğü Edirne Selimiye Camii, Sinan'ın elinde taşın dehaya ulaşmasını veya dehanın taş kesilmesini temsil eden emsalsiz bir eserdir ki aradan geçen yıllara rağmen onun ancak kopyaları yapılabilmektedir.⁷

⁴ Çeçen, K. (1992). *SİNAN'S Water Supply System in İstanbul*, İstanbul: Turgut Ofset, s.??.

⁵ Sönmez, N., & Sönmez, Z. (1996). "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.73.

⁶ Sönmez & Sönmez, 1996, s.78.

⁷ Kazancıgil, R. (1994): "Koca Sinan Reis-i Mimar Cihan Sinan Bin Abdülmennan", E. Bilar (ed.) *Mimar*

Sinan ve Selimiye Camii, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 1, s. 17.

Yalnız Osmanlı mimarlığının değil, dünya mimarlığının da en yetkin eserlerinden birisi olan Selimiye Camii hem iç mekan, hem de dış görünümü büyük tek kubbe egemenliğine bağlı kılınarak tasarlanmış ve bu yönüyle kubbe mimarlığının varabileceği en son aşamayı gerçekleştirmiş bir yapıdır.⁸

Camii, mimari özelliklerinin erişilmezliği yanında taş, mermer, çini ve dış mimarisinde parmaklıklarla, pencere şebekelerinde, sütun başlıklarında kullanılan taş işçiliği çok kalitelidir. Yapının dış mimarisi de oldukça etkili ve minare hizasına kadar zengin ve ölçüde etkili saray cephesi gibi bir kompozisyonda tekrarlanmıştır. Kubbenin altında 2 m. Yüksekliğinde 12 mermer sütuna oturtulmuş bir müezzin mahfeli ve altında mermer vardır. Bunun ahşap tavanı ile bordürleri üzerinde devrinin nefis kalem işleri bulunmaktadır. Kible yönündeki iki pilpaye desteklerine doğru uzanan terasın ön duvarına nefis mukarnaslarla işlenmiş mermer mihrap konmuştur.

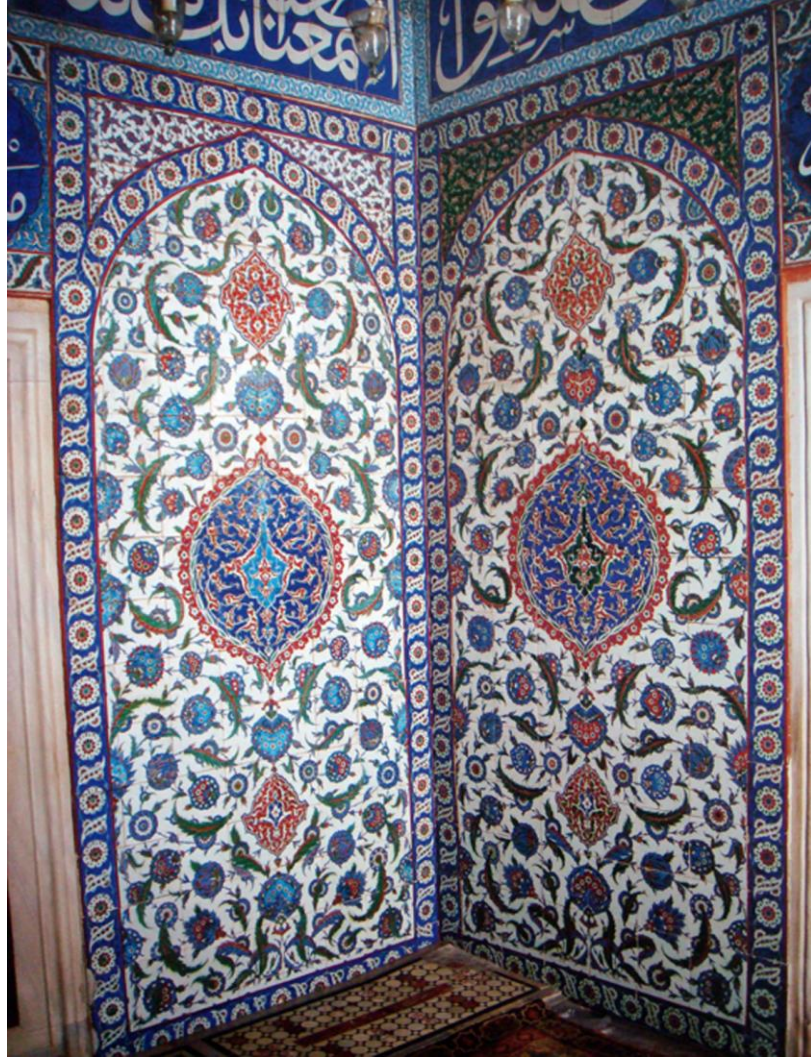
15.yüzyılın renkli sırla boyama tekniği, 16.yüzyılda, özellikle de İstanbul'da sürer. Yavuz Sultan Selim Camii ve Türbesi'nin (1522) çinilerinde renkli sırla boyama tekniğinde sırsız bırakılan boş alanların fırınlandıktan sonra kırmızı renkle boyanarak renklendirildiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm teknikler terk edilir. Yalnızca sıraltı diye adlandırılan teknik kullanılmaya başlanır. Bu teknikte çini levhalara önce bir astar çekilir, sonra istenen örnek dış çizgileri ile çizilir ve içleri arzulanan renklere boyanır. Hazırlanan çini levha, sır içine daldırılıp kurutulduktan sonra fırına verilir. Fırında ince bir cam tabakası halini alan saydam sırn altında tüm renkler parlak bir biçimde ortaya çıkar. Bu dönemde ayrıca renklere ancak yarım yüzyıl kadar sürecek olan orijinal bir mercan kırmızısı da katılır. Çok kaliteli bir teknik ve zarif bir desen anlayışı ile yapılan bu çinilerde, artık natüralist bir anlayışla çizilmiş lale, sümbül, karanfil, gül ve gül goncası, süsen ve nergis gibi çeşitli çiçekler, üzüm salkımları, bahar açmış ağaçlar, servi hatta elma ağaçları, üstün bir yaratıcı güçle kompozisyonları zenginleştirir. Ayrıca, hançer biçiminde kıvrılmış sivri dişli yapraklar ve bunların arasında çeşitli duruşlarda kuş figürleri, kimi zaman da bazı efsane hayvanları yer alır. Bu zenginleşmede hiç kuşku yok ki, Osmanlı sarayına bağlı nakkaşların yaratıcı gücü etken olmuştur. Özellikle Şahkulu ve Karamemi gibi

⁸ Sönmez & Sönmez, 1996, s. 79.

nakkaşbaşlıların idaresinde çalışan nakkaşlar, çini ustaları için çeşitli desenler yaratmışlardır. Bu güv kaynağın oluşturduğu Osmanlı saray üslubu, bu dönemde çeşitli sanat yapıtlarıyla birlikte çini sanatında da bir üslup bütünlüğü sağlamıştır.

Selimiye Çinileri İznik'in en parlak döneminin üretimi olup; 1572 Tarihli bir fermanla buradan sipariş edilmiştir. Yapının çini süslemelerinin, Osmanlı ve dünya sanatında ayrı bir yeri vardır. XVI. yy çiniciliğinin en güzel örnekleri olan bu çiniler, sır altı tekniğinde olup İznik'te yapılmıştır. Mihrap duvarı, minber köşk duvarı, Hünkar Mahfili duvarlar, kadınlar mahfili, kemer köşelikleri, kible yönündeki pencere alınlıkları çinilerle bezenmiştir. Mihrap duvarındaki büyük çini panolarda al, mavi çiçek ve yaprak süslemeler, pencere üstlerinde lacivert üzerine ak, sülüs Fatıha suresi yazılı kartuşlar, en üstte de geniş bir ayet bordürü yer alır. Minber Köşkündeki çini pano, lacivert üzerine ortada kırmızı, ak bahar çiçekli ağaç altında yaprak, sümbül ve lalelerle bezenmiştir. Mihrabın duvarları minberin arkası ve külâhı, kadınlar mahfeli, kemer köşelikleri ile camideki bütün alt kat pencerelerin alınlıkları çok cazip çini dekoru ile kaplanmıştır. II. Selim, pencerelere kadar çini üstü ise yine çiniden Fatıha suresi ile Molla Hassan'a yazdırılmasını istemiştir. Yazıların kalıplarının hazırlanması iki yıl sürmüş, çini olarak İznik'te sır altı tekniğinde yapılmıştır. Bu yazılar ise lacivert üzerine beyaz renkli olarak Amen-el Resul, Alt tarafındakiler Elham suresidir.⁹

⁹ Köylüoğlu, N. (1994). "Selimiye Camii", E. Bilar (ed.), *Mimar Sinan ve Selimiye Camii*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 1, s. 21.

Resim 1

Edirne, Selimiye Camii'nin kible girintisinin duvarlarında, on beş karo yüksekliğinde ve altı karo genişliğinde, mihrap kısmının her iki köşesine gelecek şekilde yerleştirilmiş olan zarif birleşik paneller alanı, dekorasyona tamamen hakimdir. Sazyolu üslubunda desenlenmiş olan bu panolarda 16. Yüzyılın ikinci yarısının desen, renk ve tasarım güzelliği ve zarafeti en güzel haliyle camiye gelen ziyaretçileri karşılamaktadır. Tek bir parmak üzerinde dönmüş hissi veren Sazyolu üslubundaki asıl kompozisyon alanı çok zarif ve bir o kadar da vurguludur. Sazyolu üslubu hatayı, pençe ve yapraklar yeşil, kırmızı, kobalt ve turkuaz ile renklendirilmiştir. Renkler capcanlı ve özellikle de yeşil mükemmel bir canlılıktadır.

Mihrap duvarındaki büyük çini panolarda rölyef halinde mercan kırmızısı görülmektedir. Bu renk 40 yıl kadar devam edip sonra kaybolmuştur. Ayrıca panolarda kobalt mavisi, firuze tatlî yeşil ve bazen de siyah kullanılmıştır. Saz yolu veya saz üslubunda olan hançerler gibi kıvrılan iri yeşil yapraklar, çiçeklerin arasını doldurmaktadır.

Resim 2-a

Resim 2-b

Köşelerden birbirine bağlı iki panonun, her ikisi de birbirinin aynı gibi görünmekle birlikte, küçük farklarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Mihrabın sağ tarafında ki iki panonun tam ortasında lacivert zemin üzerine çok zarif sarılma rumilerle bezenmiş bu madalyonlardan bir tanesinin orta kısmının zemin rengi yeşil iken, diğeri turkuaz ile renklendirilmiştir. Sarılma Rumiler dönemin kırmızısı ile renklendirilmiştir.

Resim 3-a

Resim 3-b

Mihrabın solunda kalan iki panodaki madalyonlardan birisinde lacivert zemin içinde sarılma Rumiler kullanılmış ve orta kısmı mercan kırmızı ile ayrılmıştır. Diğer madalyon ise lacivert zemin de sarılma rumi kompozisyonun orta kısmının zemin rengi yeşil olanının tekrarıdır. Her iki tarafta da panolarının alt ve üst kısımlarında zemini mercan kırmızısı ile renklendirilmiş ve sarılma rumi ile desenlenmiş şemşe formları ile karşılaşmaktayız.

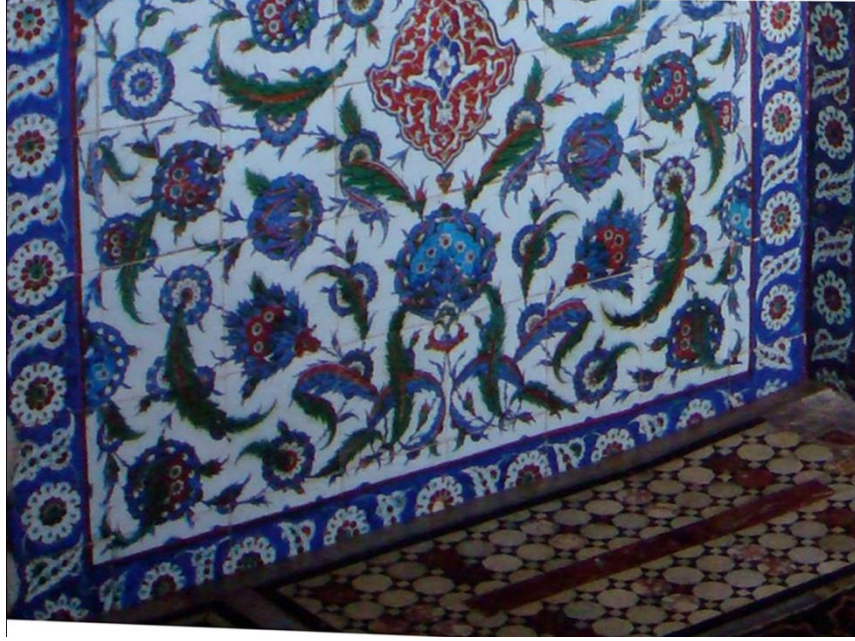
Resim 4-a

Resim 4-b

Mihrabın sağ ve sol taraftaki her iki panonun da üst kısmında yer alan köşebentlerde zarif sarılma rumilerle desenlenmiştir. Köşebent kısımları da madalyonlarda olduğu gibi farklı zemin renginde boyanmıştır. Panonun birisinde zemin

renge olarak panonun genelinde gördüğümüz canlı yeşil renk üzerine, rumilerin zemini beyaz bırakılırsa sarılma kısımları kırmızı ile renklendirilmiştir. Diğer panoda zemin renklendirilmemiştir. Zemini beyaz bırakılan köşebentlerde kullanılan sarılma rumiler mavi ve kırmızının en canlı rengi ile görenlerde hayranlık uyandırmaktadır.

Resim 5

Panoyu çerçeveleyen bordür kısmının tamamında ise çok zarif pençer ve içinde bahar dalları ile zenginleştirilmiş yapraklar kullanılmıştır. Zemin rengi olarak canlı bir lacivert kullanılmıştır. Bordürün alt kısmı yapılan tadilatlar dolayısıyla zemini biraz yükselen platformun altında kalmıştır.

3. SONUÇ

Mimar Sinan'ın ustalık eseri olarak saydığı Selimiye Camii mimari özelliklerinin erişilmezliği yanında, taş, mermer, ahşap, çini ve dış mimarisindeki parmaklıkları, pencere şebekelerindeki sütun başlıklarında kullanılan taş işçiliğiyle de hayranlık uyandırmaktadır.

Türk Çini Sanatının en parlak yıllarındaki bu uygulamada görülen ölçülü kullanıma rağmen, çini panoların kalitesi ve desen ile uygulanan bezeme programı, günümüzün yegane örnekleri durumundadır. Bu durum, Selimiye'yi mimari başarısı yanında çini sanatı açısından da, çok önemli bir yere getirmiştir. Selimiye Camii'si çinileri başka yapılarda rastlanmayan özgün ve Osmanlı Mimarisi ile Türk Çini Sanatı içinde çok özel bir yere sahiptir.

Osmanlı sultan camileri, bilindiği gibi padişahın ve imparatorluğun gücünü simgeleyen yapılardır. II. Selim de kendisinin ve Osmanlının gücünü temsil edecek bir eserin yapılmasını istediğinde yapının sadece mimari özelliğiyle değil, iç dizaynıyla da muhteşem olmasını istemiştir. İç süslemeler de pencerelere kadar çini olmasını çini olmasını, pencerelerin üst kısımlarında çini olarak Fatih sultanın uygun bir şekilde yazdırılmasını istemiştir. Yazıların kalıplarının hazırlanması bile iki yıl sürmüştür. Buda yapılan eserin hem II. Selim, hem de Mimar Sinan'ın sadece mimari özellikleri değil iç süslemeleriyle de şaheser yaratılması çabasını göstermektedir.

Selimiye Camii İç süslemelerinde ki tavan süslemeleri dışında kalan kısımlarında çoğunlukla çini ile süslendiği içindir ki, depremler, bazı tahrifatlar ve birkaç çini panonun çalınması dışında günümüze kadar çok fazla eksilmeden ulaşmıştır. Selimiye Camii'nde, XVI. Yüzyılın ikinci yarısına ait İznik yapımı çinileri üzerindeki tüm kompozisyon çeşitlerinin, özellikle mihrap duvarında ki sağ ve sol köşelerde bizi karşılayan ikiz panoların, hem Türk İnsanının ince zevkini ve sanat anlayışını, desenleri işlerken ki fırça kıvraklığını, desen zarafetini, hem de teknik üstünlükleri ile muhteşem motifler olarak günümüze kadar gelen Türk Süsleme Sanatının ve zevkinin, bezemede ulaştığı teknik ve estetik üstünlüğünü, renk, desen ve kompozisyonlarda ki farklı yorumlamalarında görmek mümkündür. Selimiye Camii, bugüne kadar üzerinde çokça durulan ve konuşulmaya değer olan mimari özellikleri kadar, süslemelerdeki titizlik ve ustalıkla da bütünleştirmiş muhteşem bir yapı olduğunu her zaman kanıtlamıştır.

KAYNAKLAR

ARSEVEN, C. E. (1973): Türk Sanatı, İstanbul: Cem Yayınevi.

CÖMERT, M. (2008): "Selimiye'nin Çinileri", Edirne, Sayı: 23, s.16-18.

ÇEÇEN, K. (1992): SİNAN'S Water Supply System in İstanbul, İstanbul: Turgut Ofset.

Gülendam, N. (1994): "Selimiye Camii Müezzinler Mahfeli", E. Bilar (ed.) Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 1, s. 29-36.

KAZANCIGİL, R, (1994): "Koca Sinan Reis-i Mimar Cihan Sinan Bin ABDÜLMENNAN", E. Bilar (ed.) Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 1, s. 9- 19

KÖYLÜOĞLU, N. (1994): "Selimiye Camii", Bilar (ed.) Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: s. 21-27.

KUBAN, D. (2005), "Mimar Sinan ve Çağı", Ağırnaslı Sinan, Kayseri: Ağırnas Belediyesi Yayınları, s.71-73.

SÖNMEZ, N., & Sönmez, Z. (1996). "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye CAMİSİ", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: s.73-79.

ÜLKÜCÜ, .M. (1994): "Edirne Selimiye Camii Çinilerindeki Lale Motifleri", E. Bilar (ed.) Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 1, s. 39-40.